

ЧЕРНОП'ЯТОВ С. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
(Дніпровський гуманітарний
університет)

ЛЕЖНЄВА Т. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
(Дніпровський гуманітарний
університет)

УДК 347.627.2.08

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.12>

ОБМЕЖЕННЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ВАГІТНІСТЮ ДРУЖИНИ ТА НАРОДЖЕННЯМ НЕЮ ДИТИНИ (КРАЇНИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПОСТРАДЯНСЬКІ КРАЇНИ): ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження обмежень розірвання шлюбу, пов'язаних із вагітністю дружини та народженням нею дитини. Об'єктом дослідження є правові системи пострадянських країн та країн Східної Європи, які могли зазнавати значного впливу радянського права. Встановлено, що обмеження розірвання шлюбу, пов'язані із вагітністю дружини та народженням нею дитини, притаманне лише пострадянським країнам. Водночас таке обмеження не притаманне іншим країнам Європи, що перебували у сфері впливу СРСР; таке обмеження не було ані сприйняте ними із радянського права, ані вироблене на власному правовому субстраті, незважаючи на високу релігійність окремих таких країн. Звідси – розглядуване обмеження генетично походить від радянської правової системи. Всі пострадянські країни, крім Латвії, Литви та Естонії, зберегли розглядуване обмеження у своєму сімейному праві. Ця обставина є особливо показовою, оскільки свідчить про невластивість цього обмеження розвинутим цивілізованим суспільствам, про його цивілізаційну несумісність із євроатлантичним шляхом розвитку. Подальший розвиток цього обмеження у більшості пострадянських країн є неоднозначним, характеризується авторитарними та ліберальними тенденціями одночасно (наприклад, збільшується строк дії заборони, але впроваджуються винятки). Більшість країн впровадили можливість зняття обмеження за згодою дружини. Відмітною є ситуація в Білорусі, де авторитарні тенденції розвитку цього обмеження переважають. Виникає занепокоєння український варіант цього обмеження, який досі не передбачає можливості зняття обмеження за згодою дружини. В інших країнах Східної Європи розглядуване обмеження відсутнє, незважаючи на те, що у багатьох із них, зокрема в Польщі, Латвії, Литві та Естонії свобода розірвання шлюбу суттєво обмежена іншими способами. Отже, дослідження виявило, що обмеження розірвання шлюбу, пов'язані із вагітністю дружини та народженням нею дитини, походить саме з радянського права та не є питомо притаманним для правових систем Східної Європи.

Ключові слова: сімейне право, порівняльне право, шлюб, розірвання шлюбу, вагітність, народження дитини, обмеження розірвання шлюбу.

Chernopiatov S. V., Lezhnieva T. M. Divorce restrictions related to wife's pregnancy and childbirth (Eastern Europe countries and post-Soviet countries): comparative legal analysis

The paper provides a comparative legal study of divorce restrictions related to wife's pregnancy and childbirth has been conducted. The legal systems of post-Soviet countries and Eastern Europe countries, which could have been significantly influenced by Soviet law, are the object of the study. The divorce restrictions related to wife's pregnancy and childbirth have been found to be unique to post-Soviet states. At the same time, such a restriction is not typical of other European countries that were under the influence of the USSR; such a restriction was neither accepted by them under Soviet law nor developed on their own legal substratum, despite the high religiosity of some such countries. Hence, the restrictions in question are genetically derived from the Soviet legal system. All post-Soviet countries, except Latvia, Lithuania and Estonia, have retained the restrictions in question in their family law. This circumstance is especially indicative, as it testifies to the uncharacteristic nature of this restriction to developed civilized societies, to its civilizational incompatibility with the Euro-Atlantic path of development. The further development of these restrictions in most post-Soviet countries is ambiguous, characterized by both authoritarian and liberal tendencies (for example, the ban is extended, but exceptions are introduced). Most countries have introduced the possibility of lifting the restriction with the wife's consent. The situation in Belarus is remarkable, where authoritarian tendencies of this restriction development prevail. The Ukrainian version of this restriction is of concern, as it still does not provide the possibility of removing the restriction with the consent of the wife. In other Eastern European countries, the restriction in question is absent, although in many of them, particularly in Poland, Latvia, Lithuania and Estonia, the freedom to divorce is significantly restricted in other ways. Thus, the study found that the divorce restrictions related to wife's pregnancy and childbirth originated in Soviet law and are not specific to Eastern European legal systems.

Key words: *family law, comparative law, marriage, divorce, pregnancy, childbirth, divorce restrictions.*

Вступ. Частина 2–4 ст. 110 СК України [1] встановлюють обмеження розірвання шлюбу, пов'язані із вагітністю дружини та народженням нею дитини.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 110 СК України, «позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини».

Щодо цього загального правила передбачені винятки:

- 1) коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини (ч. 2 ст. 110 СК України);
- 2) якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою (ч. 3 ст. 110 СК України);
- 3) якщо батьківство щодо неї народженої дитини визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено із актового запису про народження дитини (ч. 4 ст. 110 СК України).

Українське правове регулювання вказаного питання характеризується наступним:

- обмежується саме право на подання позову про розірвання шлюбу;
- адресатом обмеження є як чоловік, так і жінка (це додатково підтверджується п. 9

Постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [2]);

- обмеження не можна зняти за ініціативою подружжя або одного із них;

- встановлені винятки, пов'язані із формальним спростуванням батьківства чоловіка та протиправною поведінкою одного із подружжя;

- темпоральні рамки обмеження пов'язані із періодом вагітності та часом народження дитини. Зокрема, останнє призводить до того, що «вказане обмеження [включає] випадки, коли дитина народилася мертвою або померла до досягнення нею одного року» (див. п. 9 Постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя»).

Постановка завдання. Ці правила СК України є доволі суттєвими¹ обмеженнями свободи шлюбу, яка передбачає в тому числі свободу розірвання шлюбу, а тому актуальною є ревізія цих правил з огляду на те, наскільки виправданими є такі обмеження, та як вони могли б бути удосконалені. Одним із методів такого дослідження є порівняльно-правовий метод.

Метою статті є порівняльно-правове дослідження обмежень розірвання шлюбу, пов'язаних із вагітністю дружини та народженням нею дитини.

Методологія. Оскільки початкові етапи дослідження продемонстрували вірогідне генетичне походження розглядуваного обмеження в сімейному праві України від радянського сімейного права, доцільно об'єктами порівняльно-правового дослідження обрати правові системи, які також генезою своєю пов'язані із радянським правом, а також ті правові системи, які могли зазнавати значного впливу радянського права через входження до кола країн-сателітів СРСР у Східній Європі.

Відповідно, для дослідження обрані правові системи 15-ти держав, що утворилися внаслідок припинення існування СРСР, а також держав Східної Європи, які входили до т.зв. соціалістичного табору (чи їх правонаступників) – Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини, Чехії, Угорщини. Фактично дослідження охоплено всю «зону впливу» СРСР у Європі, за виключенням Албанії та держав, що утворилися внаслідок припинення СРФЮ (через відносну своєрідність їх правових систем) та ФРН (через те, що про право прорадянської НДР не мало впливу на правову систему сучасної ФРН).

Перелік країн дослідження також відзначається тим, що серед них є країни з доволі високою релігійністю (Польща, Румунія, Молдова, Грузія, Вірменія тощо), яка традиційно впливає на право (зокрема, у Польщі).

Порівняльно-правові дослідження цього аспекту сімейного права автором не відомі. Якщо ж розглядати наукові праці, що концентруються на виключно національному регулюванні розірвання шлюбу, то розглядуваному обмеженню уваги практично не приділяється. В кращому випадку наявність цього обмеження констатується авторами із окремими спробами надати телеологічне тлумачення розглядуваного обмеження.

Результати дослідження.

Радянський генезис. Розглядуване обмеження певним чином успадковане від радянського сімейного права. Так, ч. 2 ст. 38 Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року [3], ч. 5 ст. 14 Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім'ю 1968 року [4] передбачали, що «чоловік не має права без згоди дружини порушувати справу про розірвання шлюбу під час вагітності дружини і протягом одного року після народження дитини».

Пострадянські країни. За Сімейним кодексом Російської Федерації [5] (ст. 17), аналогічне обмеження стосується тільки чоловіка та може бути зняте за згодою дружини: «чоловік не має права без згоди дружини порушувати справу про розірвання шлюбу під час вагітності дружини і протягом одного року після народження дитини». В свою чергу, відсутні винятки, аналогічні тим, що передбачені частинами 2–4 ст. 110 СК України. Іншою відмітною рисою є те, що таке обмеження СК РФ розповсюджується і на звернення за розірванням шлюбу до органів РАЦС [див. 6, с. 42].

¹ В цілому «затримка» розірвання шлюбу може скласти практично до 1 року 9 місяців.

Аналогічна норма представлена у ч. 2 ст. 16 Кодексу Республіки Казахстан Про шлюб (подружжя) і сім'ю (*Қазақстан Республикасының Кодексі Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы*) [7]; ст. 15 Сімейного кодексу Азербайджанської Республіки (*Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi*) [8]; ч. 2 ст. 1123 Цивільного кодексу Грузії [9]; ч.1 ст. 23 Сімейного кодексу Туркменістану (*Türkmenistanyň Maşgala kodeksi*) [10]; ст. 39 Сімейного кодексу Республіки Узбекистан (*Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси*) [11].

Подібна норма міститься у:

1) ч. 3 ст. 13 Сімейного кодексу Республіки Вірменія [12] – з тією відмінністю, що обмеження триває лише протягом вагітності дружини;

2) ст. 18 Сімейного кодексу Киргизької Республіки (*Кыргыз Республикасынын Үйбүлө Кодекси*) [13] – з тією відмінністю, що з 2012 року обмеження пов'язується із вагітністю та народженням спільної дитини подружжя (тобто, запроваджені винятки, пов'язані із формальним спростуванням батьківства чоловіка);

3) ст. 34 Сімейного кодексу Республіки Молдова (*Codul Familiei*) [14] – з тією відмінністю, що обмеження не поширюється на випадки, коли дитина народжується мертвою або помирає до досягнення однорічного віку;

4) ст. 17 Сімейного кодексу Республіки Таджикистан (*Кодекси Оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон*) [15] з тією відмінністю, що обмеження (а) триває протягом вагітності та 1,5 роки після народження дитини; (б) не поширюється на чоловіка, якщо у вказаний строк він безпосередньо займався вихованням дитини, а дружина відмовилася від виховання дитини або стала ініціатором розірвання шлюбу.

У Республіці Білорусь встановлені відмінні часові та фактичні параметри обмеження: «розірвання шлюбу не допускається під час вагітності дружини і до досягнення дитиною віку трьох років без письмової згоди другого з подружжя на розірвання шлюбу за умови, що він проживає з дитиною і здійснює батьківську турботу про нього, за винятком випадків, коли батьківство стосовно дитини визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено із запису акта про народження дитини» (ст. 35 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб та сім'ю [16]). Отже, у Республіці Білорусь:

1) обмежується не право на подання позову, а можливість розірвання шлюбу (тобто, зачаття дитини після подання позову, але до ухвалення рішення суду унеможливорює розірвання шлюбу);

2) встановлені триваліший час обмеження – три роки; однак при цьому дія обмеження пов'язується не із часом, що минув після народження дитини, а із досягненням дитиною віку трьох років;

3) встановлені винятки, пов'язані із формальним спростуванням батьківства чоловіка;

4) передбачене зняття обмеження за згодою другого з подружжя (очевидно, не того, хто подає позов) за умови, що він проживає з дитиною і здійснює батьківську турботу про нього.

Цивільний Закон Латвійської Республіки (*Latvijas Republikas Civillikums*) [17] не передбачає аналогічного обмеження. Водночас латвійське сімейне право є доволі консервативним у тому, що стосується розірвання шлюбу. Так, наприклад, за загальним правилом, підставою судового позовного розірвання шлюбу є розпад шлюбу, який передбачає принаймні трирічне роздільне проживання подружжя, із відсутністю спільного господарства (статті 72–73 Цивільного Закону). А ст. 76 Цивільного Закону надає суду право відмовляти у розірванні шлюбу навіть за наявності такого роздільного проживання, якщо через особливі причини збереження шлюбу є виключно необхідним в найкращих інтересах спільної неповнолітньої дитини подружжя. Таким чином, вплив вагітності та народження дитини таки має обмежувальне значення у латвійському сімейному праві, однак у такій юридико-технічній формі, яка є непорівнюваною із розглядуваними обмеженнями українського сімейного права.

Подібне спостерігається також в сімейному праві Литовської Республіки. Строк роздільного проживання тут складає один рік. А ч. 3 ст. 3.57. Цивільного кодексу Латвійської Республіки (*Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*) [18] передбачає, що «суд може, беручи

до уваги [...] інтереси неповнолітніх дітей подружжя, відмовити в розлученні, якщо розлучення завдасть істотної матеріальної чи моральної шкоди [...] їх неповнолітнім дітям».

Вагітність чи народження дитини не мають значення для розірвання шлюбу за правом Естонської республіки. Хоча, як і в Латвії та Литві, в Естонії передбачається розірвання шлюбу після роздільного проживання – в даному випадку 2-річного (ст. 67 Закону про сім'ю (*Perekonnaseadus*) [19]).

Інші країни Східної Європи. Так само опосередковано, як і сімейне право Латвії та Литви, сімейне право Польщі допускає опосередкований вплив вагітності на можливість розірвання шлюбу. Так, відповідно до параграфу 2 статті 56 Кодексу про сім'ю та опіку (*Kodeks rodzinny i opiekuńczy*) [20], «незважаючи на повний і постійний розпад шлюбу, розлучення неприпустимо, якщо це зашкодить благам спільних неповнолітніх дітей подружжя або якщо з інших причин розлучення суперечить принципам соціального співіснування». Подібні положення містяться у сімейному праві Чехії, за яким міркування інтересів неповнолітньої дитини можуть бути підставами для відмови у розірванні шлюбу (частини (1) та (2) § 755 Цивільного кодексу Чехії (*Občanský zákoník*) [21]); а також у сімейному праві Словаччини, за яким суд зобов'язаний при вирішенні питання про розірвання шлюбу завжди враховувати інтереси неповнолітніх (частина та (2) § 23 Закону про сім'ю Словаччини (*Zákon o rodine*) [22]), у сімейному праві Угорщини, за яким суд зобов'язаний при вирішенні питання про розірвання шлюбу враховувати найкращі інтереси дитини (§ 4:21. Цивільного кодексу Угорщини (*Polgári törvénykönyv*) [23]).

Сімейний кодекс Республіки Болгарії (*Семеен Кодекс*) [24] (п. 1 ч. 1 ст. 47) містить розглядуване обмеження лише для випадків подання позову про розірвання шлюбу на підставі порушення норм про шлюбний вік: в цьому випадку позов може бути подано «неповнолітнім подружжям не пізніше 6 місяців після досягнення повноліття, якщо від шлюбу немає дітей і дружина не вагітна». Так само Цивільний кодекс Румунії (*Codul Civil*) [25] (ст.ст. 294–295) зважає на вагітність дружини лише як на обставину, що виключає недійсність шлюбів, укладених особами, які не досягли шлюбного віку, та фіктивних шлюбів.

Висновки. Порівняльний аналіз емпіричного порівняльно-правового матеріалу свідчить про наступне:

1. Обмеження розірвання шлюбу, пов'язані із вагітністю дружини та народженням нею дитини, притаманне лише пострадянським країнам.

2. Водночас таке обмеження не притаманне іншим країнам Європи, що перебували у сфері впливу СРСР; таке обмеження не було ані сприйняте ними із радянського права, ані вироблене на власному правовому субстраті, незважаючи на високу релігійність окремих таких країн.

3. Звідси – розглядуване обмеження генетично походить від радянської правової системи.

4. Всі пострадянські країни, крім Латвії, Литви та Естонії, зберегли розглядуване обмеження у своєму сімейному праві. Ця обставина є особливо показовою, оскільки свідчить про невластивість цього обмеження розвинутих цивілізованим суспільствам, про його цивілізаційну несумісність із євроатлантичним шляхом розвитку.

5. При цьому подальший розвиток цього обмеження у більшості пострадянських країн є неоднозначним, характеризується авторитарними та ліберальними тенденціями одночасно (наприклад, збільшується строк дії заборони, але впроваджуються винятки). Більшість країн впровадили можливість зняття обмеження за згодою дружини. Відмітною є ситуація в Білорусі, де авторитарні тенденції розвитку цього обмеження переважають. Виникає занепокоєння український варіант цього обмеження, який досі не передбачає можливості зняття обмеження за згодою дружини.

6. В інших країнах Східної Європи розглядуване обмеження відсутнє, незважаючи на те, що у багатьох із них, зокрема в Польщі, Латвії, Литві та Естонії свобода розірвання шлюбу суттєво обмежена іншими способами.

Отже, дослідження виявило, що обмеження розірвання шлюбу, пов'язані із вагітністю дружини та народженням нею дитини, походить саме з радянського права та не є питомо притаманним для правових систем Східної Європи.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>
3. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20.06.1969 № 2006-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07>
4. Основы законодательства союза ССР и союзных республик о браке и семье от 27 июня 1968 года. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6840.htm
5. Семейный кодекс Российской Федерации от 29 декабря 1995 года № 223-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/
6. Ключина А.А. Теория и практика современного российского семейного права : Учебное пособие. Москва : Издательство Международного юридического института, 2010. 224 с.
7. Кодекс Республики Казахстан О браке (супружестве) и семье от 26.12.2011 года № 518-IV. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748#activate_doc=2
8. Семейный кодекс Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года № 781-IQ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420386
9. Гражданский кодекс Грузии от 26.06.1997 года № 786. URL: <https://matsne.gov.ge/document/view/31702?publication=114>
10. Türkmenistanyň Maşgala kodeksi (10 січня 2012 року № 258-IV). URL: <https://minjust.gov.tm/mcenter-single/30>
11. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси (30.04.1998 року № 607-I). URL: <https://lex.uz/docs/104720>
12. Семейный кодекс Республики Армения от 8 декабря 2004 года №ЗР-123. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2124&lang=rus>
13. Семейный кодекс Кыргызской Республики от 30 августа 2003 года № 201. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1327/220?mode=tekst>
14. Семейный кодекс [Республика Молдова] № 1316 от 26.10.2000. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122974&lang=rus
15. Кодекси Оилаи Чумхурии Тоҷикистон (13.11.1998 № 682). URL: <http://mmk.tj/content/кодекси-оилаи-чумхурии-тоҷикистон>
16. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье от 9 июля 1999 г. № 278-3. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=HK9900278>
17. Latvijas Republikas Civillikums (28.01.1937). URL: <https://likumi.lv/ta/id/90223-civillikums-pirma-dala-gimenes-tiesibas>
18. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (18.07.2000 № VIII-1864). URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr#part_d0f6892c10bc4a23b8df2b692409bd4b
19. Perekonnaseadus (12.10.1994). URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1011053>
20. Kodeks rodzinny i opiekuńczy : Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640090059>
21. Občanský zákoník : Zákon č. 89/2012 Sb. od 22.03.2012. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#>
22. Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov : Zákon č. 36/2005 Z. z. od 11.02.2005. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36>

23. Polgári törvénykönyv : 2013. évi V. törvény. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2013-5-00-00>
24. Семейн Кодекс в сила от 01.10.2009 г. URL: <https://www.justice.government.bg/home/norndoc/2135637484/>
25. Codul Civil din 17 iulie 2009 (Legea nr. 287/2009). URL: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175630>

